

Uit de Kaap

'Nederlandse' meubels van ver weg

Dankzij de aanstaande grote overzichtstentoonstelling 'De Goede Hoop, de relaties tussen Zuid-Afrika & Nederland' zullen er eindelijk, en misschien wel voor het eerst, Kaaps-Hollandse meubels te zien zijn in het Rijksmuseum.

TEKST: **GUUS RÖELL**

Het Haags Gemeentemuseum is in 2002 het Rijksmuseum voorgegaan met een mooie tentoonstelling gewijd aan meubels uit Batavia en de Kaap, 'Wonen op De Kaap en in Batavia, 1602-1795'. Alle veertig hoogtepunten van het Kaapse meubel in deze laatste tentoonstelling kwamen uit Zuid-Afrikaanse collecties en niet één uit een Nederlandse collectie terwijl alle veertig hoogtepunten van het meubel uit Batavia uit Nederlandse museale collecties kwamen. Ook voor de tentoonstelling in het Rijksmuseum zullen alle meubels uit Zuid-Afrika moeten komen.

Vestigingskolonie

Ondanks het feit dat tussen 7 april 1652, toen Jan van Riebeeck aan land ging in de Tafelbaai,

en 1806, toen de Kaap definitief overging in Engelse handen, de Kaap ruim honderdvijftig jaar lang een Hollandse nederzetting was is er van de Kaapse materiële cultuur en zeker van de Kaapse meubels bitter weinig tot niets in de Nederlandse musea terechtgekomen. Wat zouden hiervan en van het verschil tussen Batavia en de Kaap de redenen kunnen zijn? Batavia was een exotische plaats waar men heen-ging om snel rijk te worden en dan als rijk man naar huis terug te keren, als men in de tussentijd tenminste niet was gestorven. Weinigen vestigden zich er definitief. En als men dan als rijk geworden hoge VOC-functionaris terugkeerde naar Nederland kon men ook nog een deel van de boedel meenemen. De Kaap was daarentegen een vestigingskolonie (de enige vestigingskolonie van de VOC). Wie zijn jaren bij de

rechts

Paar hoekstoelen, Kaap de Goede Hoop, tweede kwart 18e eeuw. Teak en riempies. Paren van Kaapse hoekstoelen zijn uiterst zeldzaam. Slechts twee andere paren zijn bekend, namelijk in de Alphen Manor House en de Fehr Collectie in Kaapstad.

Op Engelse en Franse veilingen worden Kaapse kabinetten nog steeds vaak aangeboden als Hollandse kasten!

Armstoel, St. Helena 1902, eikenhout met in de rugleuning de inscriptie 'Made by P of W, St. Helena 1902'. Duizenden Zuid-Afrikaanse krijgsgevangenen werden gedurende de Boerenoorlog van 1899-1902 door de Engelsen op St. Helena vastgehouden. Op St. Helena groeiden geen eiken, dus is deze stoel gemaakt van afval van eiken vaten en sloopstimmerhout.

Swellengrebel bureau-kabinet, Kaapstad 1740-1750. Amboina, amboina-wortel, padoek, ebben, ivoor, Europees eiken en Kaaps zilverbeslag. Dit meubel was onderdeel van de inboedel van Hendrik Swellengrebel (Kaapstad 1700-Utrecht 1760), Gouverneur Generaal van de Kaap toen hij in 1751 de Kaap verliet aan boord van de Liefde om zich in Nederland, in Doorn, te vestigen. Het is sindsdien zeven generaties lang in de familie gebleven tot de achter-achter-achter-kleinzoon H.A.M.Swellengrebel (geboren 1942) er afstand van deed. Dit meubel is uniek, niet alleen vanwege zijn herkomst maar ook vanwege zijn decoratie. Andere Kaapse bureau-kabinetten zijn bekend, maar niet met een vergelijkbaar inlegwerk. Dit vertoont Zuid-Duitse invloed zoals op de 'Aufsatzsecretär'. Mogelijk is dit dus het werk van een ervaren Zuid-Duitse meubelmaker in Kaapstad die het in opdracht van Gouverneur Swellengrebel, wiens familie uit Duitsland afkomstig was, heeft gemaakt. Als Admiraal van de retourvloot en als Extraordinair Lid van de Raad van Indië, genoot Swellengrebel aan boord van de Liefde de grootste privileges. Hij mocht tenminste tien grote VOC-kisten met persoonlijke bezittingen meenemen evenals dit grote meubelstuk.

tussen de Kaap en Nederland grotendeels verbroken. Met Indonesië bleef die tot na de Tweede Wereldoorlog bestaan. Aanvankelijk vonden de Engelsen de Kaaps-Hollandse architectuur en meubels ook maar vreemd en boers, niet passend bij de Engelse smaak. Pas tegen het eind van de 19e eeuw, toen Cecil Rhodes de tot een Engels country house verbouwde Groote Schuur weer in de Kaaps-Hollandse stijl terugbracht en inrichtte met Kaap-Hollands meubilair, groeide in de Engelse kolonie aan de Kaap de waardering voor het oude Kaaps-Hollandse meubel weer. Tenslotte, tijdens de jaren van het apartheidsregime, waren alle culturele banden met Zuid-Afrika verbroken en gold de gehele oude Kaaps-Hollandse cultuur in Nederland als besmet.

Hollandse kasten

De meubels en met name de kabinetten die tijdens het VOC-bewind op de Kaap werden gemaakt waren grotendeels van een traditioneel Nederlandse smaak, zonder enige Aziatische versiering. Op Engelse en Franse veilingen worden Kaapse kabinetten nog steeds vaak aangeboden als Hollandse kasten! Vanaf het begin van de Kaapkolonie wierf de VOC actief ambachtslieden en vooral timmerlieden voor de opbouw van Kaapstad. Aanvankelijk in Nederland, maar vanaf het begin van de achttiende eeuw, toen de condities voor arbeiders in Nederland beter werden en ze nog maar moeilijk te porren waren om de verre en gevaarlijke reis te ondernemen, steeds meer uit Noord en Oost-Europa en met name uit Duitsland. Ook al waren de uitvoerende handwerkslieden zowel in Batavia als op de Kaap voor het grootste deel slaven of ex-slaven uit Azië, het ontwerp, de vorm en functie van de meubels was op beide plaatsen Europees. Er was in de streken waar de slaven vandaan kwamen ook geen of weinig traditie in meubelcultuur. Toch zijn er dui-

VOC had gediend vestigde zich meestal definitief op de Kaap, een enkele uitzondering daargelaten.

Boerse smaak

De Kaap werd pas na het eerste kwart van de 18e eeuw zo welvarend dat een kleine groep zich kostbare meubels kon permitteren. De mooie Kaapse huizen en boerderijen zoals we die nu nog kennen, gevuld met schitterende kabinetten en zilver, zijn grotendeels ontstaan tijdens de laatste decennia van het VOC-bewind. Nadat de Engelsen de Kaap hadden overgenomen werd de band

rechterpagina

Armstoel, Kaap de Goede Hoop, circa 1800. Stinkhout, geelhout en pitriet. Deze stoel volgt nauwgezet de neo-klassieke stijl die aan het eind van de 18e eeuw in Holland in zwang was.

links

Zilveren theepot gemerkt Daniel Heinrich Schmidt, Kaapstad circa 1780. Deze theepot getuigt van het grote vakmanschap van de zilversmid Schmidt.

linkerpagina

Kabinet, Kaapstad, laatste kwart 18e eeuw. Stinkhout, amboina, satijnhout, eiken en grenen met origineel zilverbeslag. Kabinetten van een mengstijl van Hollands en Kaaps behoren tot het mooiste dat op meubelgebied aan de Kaap is gemaakt. Het zilveren beslag is gemerkt Daniel Heinrich Schmidt (1741-1811). Geboren in Strelitz, arriveerde Schmidt in 1768 als soldaat in dienst van de VOC op de Kaap. In 1778 verkreeg hij zijn burgerrechten als zilversmid en hij werd een van de belangrijkste zilversmeden aan de Kaap aan het einde van de 18e eeuw.

delijke verschillen tussen de meubels van Batavia en de Kaap. In Azië hadden de Portugezen al in de zestiende eeuw hun meubelvormen geïntroduceerd en door Aziatische handwerklieden laten 'namaken'. In Batavia was er na het midden van de zeventiende eeuw al een grote vraag naar luxe meubels. Daarbij ging het aanvankelijk vooral om Iberische meubelvormen, maar wel gedecoreerd in Aziatische stijl. In tegenstelling tot Java was de Kaap grote delen van het jaar onbewoond toen de VOC zich er vestigde en pas in de loop van de achttiende eeuw was er zoveel rijkdom onder de Europeanen die er woonden dat er vraag ontstond naar luxe meubels. Ook al werden er aanvankelijk meubels uit de Oost ingevoerd in de Kaap en waren veel van de ambachtslieden slaven afkomstig uit Azië, toch leidde dit niet tot zichtbare invloed van Aziatische stijlen op het Kaapse meubel. Uit Batavia kwam weliswaar een grote verscheidenheid aan goederen waaronder rijst, specerijen, hout, slaven, porselein, Indiase katoen in alle kleuren en ook meubelen zoals kisten, burgemeesterstoelen en coromandelhouten stoelen en banken uit Colombo. Uit Nederland daarentegen kwamen, naast bouwmaterialen, enkel immigranten maar met een Noord-Europese smaak en die bepaalden in de achttiende eeuw de stijl van de Kaapse huizen en meubels.

'Toiletjie' stoel, Kaap de Goede Hoop, 18e eeuw, vruchten/peren-hout en 'riempies'. Deze stoel heeft zijn oorsprong in Nederlandse, Vlaamse en Engelse stoelen met gedraaide elementen uit de 17e eeuw. In plaats van pitriet dat geïmporteerd moest worden, is de zitting gemaakt van leren strengen.

Meer weten

Bezoeken

'Goede Hoop.
Zuid-Afrika en Nederland'
Rijksmuseum
Amsterdam
www.rijksmuseum.nl
17-02 t/m 21-05

Contact

Guus Röell,
expert koloniaal antiek
Maastricht
www.guusroell.com
Alle afgebeelde stukken komen uit de collectie van Röell Fine Art.